

9 Onduidelijke argumentatieve verbanden als schrijfprobleem

Susanne Gerritsen

ze te verhelpen.

In dit artikel staat vooral het eerste onderdeel van het onderzoek centraal. Aan de hand van een gedeelte uit een tekst zal ik laten zien dat onduidelijke argumentatieve verbanden de begrijpelijkheid van een tekst ernstig kunnen bemoeilijken. Daarnaast zal ik een indruk geven van de manier waarop die problemen beschreven en verholpen kunnen worden door een tekst.¹

Uitgangspunt hierbij is een pragma-dialectische benadering van argumentatie. Zo'n benadering geeft de mogelijkheid te laten zien wat in concrete gevallen precies de onduidelijkheid is door aan te geven welke analyse-problemen er kunnen ontstaan. Het geeft ook de mogelijkheid het onduidelijke verband zelf in theoretische termen te beschrijven. Tenslotte kan op grond van een pragma-dialectisch kader worden aangegeven hoe een tekst moeten worden verbeterd om de samenhang tussen standpunt en argument goed naar voren te laten komen.²

1. Onduidelijke verbanden tussen argumenten en standpunten in teksten

Betogende teksten kunnen om veel redenen minder goed te begrijpen zijn. Een van die redenen kan zijn dat niet goed te zien is wat de verbanden zijn tussen argumenten en standpunten, bijvoorbeeld omdat er argumenten lijken te ontbreken of omdat niet duidelijk is hoe het argument precies een ondersteuning vormt voor het standpunt.

Onduidelijke verbanden tussen argumenten en standpunten kunnen een goed begrip van het betoog in de weg staan. Het brengt de lezer in verwarring als niet te achterhalen is hoe een argument samenhangt met een standpunt. De kans is dan groot dat de lezer stappen aan gaat vullen die de schrijver niet bedoeld heeft. Het kan zelfs zo zijn dat de lezer niet eens opmerkt dat er sprake is van een argument voor een standpunt.

Dergelijke begrijpelijkheidsproblemen met argumentatieve verbanden worden vaak veroorzaakt doordat de schrijver zijn tekst niet duidelijk presenteert. De argumentatieve verbanden zijn er in dat geval wel in het hoofd van de schrijver, maar hij is er niet in geslaagd zijn tekst zo te presenteren dat de lezers voldoende in staat gesteld worden de verbanden te kunnen achterhalen. De schrijver heeft bijvoorbeeld informatie weggelaten die hij beter wel op had kunnen nemen of hij heeft bepaalde formuleringen onhandig gekozen.

Het probleem van onduidelijkheden in de argumentatieve verbanden is iets dat veelvuldig voorkomt in teksten. Iedereen die schrijfonderwijs geeft, zal het wel eens tegenkomen in de betogende teksten die leerlingen schrijven. Maar tegelijkertijd is het niet goed mogelijk de problemen precies te benoemen en is het al helemaal niet duidelijk hoe een leerling-schrijver kan voorkomen of verhelpen dat de argumentatieve verbanden in zijn betoog onduidelijk zijn. Het is daarom vreemd dat er, voor zover ik weet, nooit enige systematisch studie verricht is naar de soorten begrijpelijkheidsproblemen met argumentatieve verbanden die zich kunnen voordoen en naar de oorzaken ervan.

Het onderzoek naar onduidelijke argumentatieve verbanden zou mijns inziens uit drie onderdelen moeten bestaan. Allereerst zou aangetoond moeten worden dat onduidelijkheden in de verbanden tussen argumenten en standpunten een serieus schrijfprobleem vormen, dat onderkend en onderzocht moet worden. Ten tweede moet het onderzoek erop gericht zijn te komen tot een systematische en theoretisch verantwoorde inleiding van de soorten begrijpelijkheidsproblemen die kunnen optreden, waarmee het mogelijk zou moeten worden die problemen te beschrijven. In het derde onderdeel van het onderzoek zou onderzocht moeten worden op welke manier de schrijver begrijpelijkheidsproblemen met verbanden tussen argumenten en standpunten kan voorzien en welke verschillende presentatiemiddelen hij heeft om

2. Tekstfragment met onduidelijke argumentatieve verbanden

In het nu volgende gedeelte uit een tekst komen een aantal stappen voor die niet goed te volgen zijn. De schrijver ervan is een derdejaars student Taalbeheersing. De tekst is een eerste versie van een nota die is getiteld *Het analyseren en geldigmaken van redeneringen met behulp van het Toumin-model*. In het tekstgedeelte waar het hier om gaat, probeert de schrijver weer te geven wat Toulmans kritiek is op een strikt logische benadering van argumentatie. De onduidelijke passages zijn door mij geënsiveerd.

Tekstgedeelte uit nota 'Het analyseren en geldig maken van redeneringen met behulp van Toulmans model, geschreven door een derdejaars student Taalbeheersing

- (p.3) 2 Kanttekeningen van Toumlin bij de logica

(...) Er zijn in de praktijk argumentaties die als deugdelijk kunnen worden beschouwd, maar die volgens de logica als ongeldig zouden moeten worden bestempeld. Bijvoorbeeld:

Premisse: In 1923, 1933, 1943, 1953, 1963, 1973 en 1983 zag men drie poolsterren

Conclusie: In 1993 zal men drie poolsterren zien
(Geimpliceerd is dat het verschijnsel zich iedere tien jaar voordoet)

In dit voorbeeld volgt de conclusie niet noodzakelijk uit de premissen, maar in het gunstigste geval slechts waarschijnlijk. Toumlin geeft als oorzaak hiervoor dat de conclusie van een ander logisch type is. Onder 'logisch type' verstaat hij bijvoorbeeld uitspraken met betrekking tot het verleden en uitspraken met betrekking tot het heden en voorspellingen.

Daarnaast is er sprake van een 'logische kloof', de verzeggen premisse, tussen premisse en conclusie. Hoewel de redenering over de poolsterren volgens de logica ongeldig is, zou het verschijnsel zich wel kunnen voordoen. Het geldigheidsprincipe van de logica zou in dat geval dus met de praktijk strijdig zijn, wanneer men de redenering zou moeten beoordelen op zijn denigbaarheid.

In theorie is, volgens de logica, de redenering volgens de vorm ongeldig, de vorm bepaalt weer

- dat de redenering onduidelijk is. De praktijk kan over drie jaar pas uitwijzen of de redenering geldig, dan wel deugdelijk is.
3. Toulmin spreekt hier over een gepende logische kloof tussen de premissen en de conclusie, die niet door de analytische redeneringen verantwoord kunnen worden. De logica zal zich daarom ook moeten bezig houden met het beoordelen van argumentatie buiten het 'wiskunde'-terrein. (...)

Deze weergave van het Toulmin-model maakt een warrige en onvolledig indruk. Wie niet bekend is met Toulmins werk begrijpt de uiteenzetting waarschijnlijk niet of denkt misschien dat hij het begrijpt terwijl dat eigenlijk niet het geval is.

De onduidelijkheid van dit tekstfragment heeft een aantal oorzaken. De formuleringen zijn bijvoorbeeld niet altijd even helder, de volgorde van de mededelingen is niet altijd handig gekozen en een aantal cruciale begrippen worden niet goed uitgelegd. Afgezien van deze onduidelijkheden zijn op een aantal plaatsen in het tekstfragment ook de verbanden tussen de (sub)standpunten en argumenten van Toulmin moeilijk te achterhalen. Al deze onduidelijkheden houden natuurlijk nauw verband met elkaar en ze vormen er samen de oorzaak van dat de tekst warrig overkomt. Ik zal me hier echter alleen concentreren op de onduidelijkheden in de verbanden. In alle drie tekstrragmenten komen onduidelijke stappen voor van argumenten naar (sub)standpunten.

In fragment 1 wil de schrijver blijken dat de indicator 'daarnaast' een tweede constatering van Toulmin weergeven naar aanleiding van het voorbeeld over de poolsterren. De eerste constatering hield in dat in het voorbeeld over de poolsterren de conclusie niet noodzakelijk uit de premissen volgt, de tweede constatering houdt in dat er sprake zou zijn van een 'logische kloof tussen premissie en conclusie, de verzwegen premissie'.

Als lezer verwacht je in de hierop volgende zin de ondersteuning van Toulmins bewering dat er sprake zou zijn van een logische kloof. Waarschijnlijk heeft de schrijver met de zin die begint met 'hoewel' ook bedoeld (een gedeelte van) die ondersteuning te geven. Maar problematisch is dat de schrijver niet goed zichtbaar heeft gemaakt hoe de 'hoewel'-zin precies samenhangt met de bewering dat er een logische kloof is tussen premissie en conclusie. De 'hoewel'-zin bevat een tegensetzung: 'de redenering over de poolsterren is volgens de logica ongeldig' - 'het verschijnsel zou zich wel kunnen voordoen'. Op grond van de tekst wordt echter niet goed duidelijk hoe die tegenstelling zich verhoudt tot Toulmins bewering uit de voorafgaande zin.

Ook de derde zin van tekstrragment 1 lijkt argumentatie te bevatten voor de bewering dat er sprake is van een logische kloof. Deze derde zin is immers met behulp van de indicator 'dus' verbonden met de 'hoewel'-zin. De derde zin is blijkbaar een soort conclusie. Maar omdat de argumentatie in de eerste twee zinnen van fragment 1 niet duidelijk is, wordt ook niet duidelijk op welke gronden die conclusie getrokken wordt. Bovendien is daarmee niet goed naar voren gekomen wat die conclusie precies inhoudt: wat wil het zeggen dat het geldigheidsprincipe van de logica in strijd is met de praktijk?

Fragment 1 bevat drie beweringen, waarvan wel duidelijk is dat *ze* opgevat moeten worden als argumentatie. Hoe die argumentatie in elkaar zit, komt echter niet goed uit de verf. Dit blijkt nog eens als geprobeerd wordt de argumentatie te ontleden. Is dit de structuur die de schrijver heeft bedoeld?

1. Het geldigheidsprincipe van de logica is in redeneringen als die over de poolsterren in strijd met de praktijk, als de redenering beoordeeld zou moeten worden op zijn deugdelijkheid (zin 3)

- 1.1 Hoewel zulke redeneringen volgens de logica ongeldig zijn, zou het verschijnsel zich wel kunnen voordoen (zin 2)

- 1.1.1 Er is sprake van een logische kloof tussen premissie en conclusie (zin 1)

Of moet de structuur als volgt zijn:

1. Er is sprake van een logische kloof tussen premissie en conclusie in voorbeelden als dat over de poolsterren (zin 1)
- 1.1 Het geldigheidsprincipe van de logica is in die gevallen strijdig met de praktijk, als de deugdelijkheid van de redenering beoordeeld moet worden (zin 3)

- 1.1.1 Hoewel de redenering over de poolsterren volgens de logica ongeldig is, zou het verschijnsel zich in de praktijk wel voor kunnen doen (zin 2)

Mogelijk is ook nog deze structuur:

1. Het geldigheidsprincipe van de logica is in strijd met de praktijk, als de redenering beoordeeld moet worden op zijn deugdelijkheid (zin 1)
- 1.1 Hoewel de redenering volgens de logica ongeldig is, zou het verschijnsel zich in de praktijk wel voor kunnen doen (zin 2)

De schrijver heeft onvoldoende aangegeven hoe de onderschikkende argumentatie in tekstrragment 1 in elkaar zit. Een keuze voor een van de mogelijkheiden daarom alleen gemaakt worden als aanvullende kennis over Toulmins opvattingen wordt aangewend.

Ook tekstrragment 2 lijkt argumentatie te bevatten. De twee beweringen in dit fragment horen misschien bij de argumentatie in fragment 1. De beweringen in fragment 2 zijn echter erg cryptisch: met name de verhouding tussen de logica en de praktijk en de verhouding tussen ondeugdelijkheid en de vorm van de redenering is niet goed aangegeven. Deze onduidelijkheden maken dat niet goed vastgesteld kan worden wat de zinnen in fragment 2 betekenen en daardoor ook niet waarvoor ze precies een ondersteuning vormen. Ook in fragment 2 zijn de onderlinge verbanden tussen de argumentatieve uitspraken en de verbanden met eerdere argumentatie dus onduidelijk.

Kijken we naar fragment 3, dan bevat ook dit tekstrragment een rare stap. Hier wrekt de onduidelijkheid uit fragment 1 over het probleem van de logische kloof zich opnieuw. Logici moeten zich volgens Toulmin ook bezig gaan houden met argumentatie buiten het 'wiskunde-terrein'. Waarom zouden logici dat moeten doen? Omdat er een logische kloof is die niet door de analytische redeneringen verant-

woord kan worden, zegt de schrijver aan. Maar daaruit volgt niet zonder meer dat logici de door Toulmin voorgestelde weg in zou moeten gaan. Ook hier geldt dat dit verband alleen te begrijpen is voor lezers die al bekend zijn met Toulmins opvattingen.

3. Onderzoek naar onduidelijke argumentatieve verbanden

Uit de besprekking van tekstfragment 1, 2 en 3 blijkt dat onduidelijke verbanden de begrijpelijkheid ernstig kunnen bemoeilijken. Deze begrijpelijkheidsproblemen ontstaan op zins- en alinea niveau, maar hebben uiteindelijk ook gevlogen voor de begrijpelijkheid van de tekst als geheel.

De fragmenten 1, 2 en 3 zijn afkomstig uit een eerste versie van de tekst. De student zou deze versie nog moeten herschrijven en de docent zou moeten aangeven op welke punten de tekst verbetering behoeft en hoe die verbeteringen gerealiseerd kunnen worden. Dat is voor wat de onduidelijke verbanden betreft echter niet een voudig. Het zal de leerling-schrijver eerst duidelijk moeten worden dat zijn wijze van presenteren problemen oproept. Vervolgens moet hij weten waar dat precies door veroorzaakt wordt en tenslotte hoe hij de problemen kan verhelpen in zijn herschrijving.

Zonder een duidelijk begrippenapparaat en theoretisch kader zal het voor een docent heel moeilijk zijn begrijpelijk en overtuigend commentaar en gerichte adviezen te geven. Veel meer dan: 'Dit is niet goed te volgen, je ziet het verband niet' zal een docent vaak niet kunnen opmerken.

Het is om deze reden wenselijk dat er onderzoek wordt gedaan naar teksten die minder begrijpelijk zijn vanwege de onduidelijke verbanden die erin voorkomen. Op die manier kan meer inzicht worden gekregen in de oorzaken van die onduidelijkheden. Dit inzicht is nodig om de verschillende begrijpelijkheidsproblemen met argumentatieve verbanden te kunnen beschrijven en benoemen, zodat aan leerlingschrijvers veel concreter dan nu mogelijk is, uitgelegd kan worden waarom een bepaald verband onduidelijk is. Vervolgens moet een leerling-schrijver weten door middel van welke ingrepen in zijn tekst hij onduidelijke verbanden kan verhelpen en hij moet weten hoe deze presentatiemiddelen toegepast moeten worden.

Om een idee te geven van het soort beschrijvingen en het soort presentatiemiddelen waar het om gaat, zal ik één van de fragmenten, tekstfragment 3, bespreken en herschrijven.

Tekstfragment 3

Toulmin spreekt hier over een gapende logische kloof tussen de premissen en de conclusie, die niet door de analytische redeneringen verantwoord kunnen worden. De logica zal zich daarom ook moeten bezig houden met het beoordelen van argumentatie buiten het 'wiskunde'-terrein.

Het onduidelijke argumentatieve verband in fragment 3 kan als volgt worden beschreven. De onduidelijkheid houdt verband met het verzeggen argument in deze argumentatie. Het verzeggen argument is niet zonder meer begrijpelijk. In Gerritsen en Snoeck Henkemans 1990 is aangegeven op welke verschillende manieren een verzeggen argument minder begrijpelijk kan zijn. In fragment 3 hebben we te maken

met een geval waarin het verzeggen argument dermate onbegrijpelijk is dat een analysator niet goed in staat zou zijn een passende kandidaat voor het pragmatisch optimum te formuleren.³

Waaron het pragmatisch optimum niet te formuleren is, kan worden toegelicht met behulp van de notie 'argumentatieschema'. Het argumentatieschema dat de schrijver in fragment 3 heeft toegepast, is een causaal schema. Het is van het type dat wel wordt genoemd 'Pragmatiche argumentatie'. Van pragmatische argumentatie is sprake als in het standpunt gezegd wordt dat iets juist niet moet gebeuren. In het standpunt in fragment 3 moet er juist wel iets gebeuren: 'De logica moet zich ook bezig gaan houden met argumentatie buiten het "wiskunde"-terrein'.

Kenmerk van pragmatische argumentatie is dat het standpunt verdedigd wordt door te wijzen op een gewenst of ongewenst gevolg. In fragment 3 lijkt de schrijver op een ongewenst gevolg te willen wijzen: als logici zich niet op bredere vormen van argumentatie gaan richten, dan is er blijkbaar een probleem.

De onbegrijpelijkheid van deze argumentatie bestaat eruit dat niet goed is aangegeven wat het probleem, het ongewenste gevolg, precies inhoudt. Het gegeven argument over de logische kloof en de analytische redeneringen is te weinig informatief om het verband te kunnen volgen. Om de argumentatie te kunnen begrijpen, zijn er extra tussenstappen nodig. Het tekstfragment zou daarom bijvoorbeeld op de volgende wijze herschreven kunnen worden:

Verklaring van gebruikte tekens in de herschrijving:

- (...): weglating
- [...]: toevoeging van een bepaling
- [curs]: toevoeging van een bewering die fungert als argument
- vet : herschrijving van een formulering

Herschrijving tekstfragment 3

Toulmin spreekt (hier) van een logische kloof tussen premissen en conclusie [in redeneringen als die in het voorbeeld over de poolsterren], die niet door de analytische redeneringen [waarmee in de logica wordt gewerkt] verantwoord kunnen worden. [Dergelijke redeneringen gelden om deze reden binnen de logica zonder meer als ongeldig.] [Het gevolg daarvan is dat redeneringen die in het gewone taalgebruik als deugdelijk gelden, binnen de logica niet goed beoordeeld kunnen worden.] [Het bereik van de logica als beoordelinginstrument is daardoor te beperkt]. De logica zou zich daarom [volgens Toulmin] ook bezig moeten houden met argumentatie buiten strikt formele onderwerpen als de wiskunde.

In deze herschrijving is een woord weggelaten, er zijn een aantal bepalingen toegevoegd en er is een formulering gewijzigd. De belangrijkste wijziging is echter dat er drie argumentatieve stappen zijn ingevoegd tussen het oorspronkelijk gegeven argument en het standpunt. Daarmee is de argumentatiestructuur uitgebreid van een onderschikking die bestond uit één stap tot een onderschikking van vier stappen.

De informatie in de toegevoegde stappen staat weliswaar min of meer vermeld in de rest van het tekstdgedeelte, maar die informatie staat te veel verspreid en is te indicatief aangegeven. (Dat informatie uit de rest van de tekst is gebruikt bij de

herschrijving van fragment 3, heeft natuurlijk wel als consequentie dat ook tekstfragment 1 en 2 aangepast zouden moeten worden.)

Winst van deze herschrijving is dat nu veel duidelijker is dan in de eerste versie wat er ongewenst is in de huidige situatie en waarom de logica zich ook op argumentatie buiten strikt formele onderwerpen zou moeten richten. Daarmee is het in deze herschreven versie ook veel eenvoudiger geworden de verzwegen argumenten te achterhalen.

4. Conclusie

Een pragma-dialectische benadering geeft de mogelijkheid onduidelijke verbanden tussen argumenten en standpunten betekenisvol te beschrijven. In teksfragment 3 bijvoorbeeld is het verzwegen argument niet-begrijpelijk; het pragmatisch optimum is voor een analysator niet te achterhalen. Dat komt doordat het pragmatische schema waarop de argumentatie berust niet goed uit de verf komt. Oorzaak: een aantal voor de begrijpelijkheid noodzakelijke stappen ontbreken, waardoor niet goed te zien wat het ongewenste gevolg is op grond waarvan tot het standpunt geconcludeerd wordt. Zo'n beschrijving geeft direct ook een idee van de wijze waarop de onduidelijkheid verholpen kan worden: het ongewenste gevolg moet uitgebreider worden uitgelegd. Hoe dat precies moet worden gedaan, blijft altijd iets dat de schrijver zelf per geval moet bepalen. In dit geval lijkt een goede oplossing relevante informatie uit de rest van de tekst in te voegen in de vorm van een onderschikking.

Noten

- Dit promotie-onderzoek naar onduidelijke verbanden tussen argumenten en standpunten in geschreven teksten maakt onderdeel uit van een groter schrijfproject, waaraan ook Rinke Berkenbosch, Ingeborg van de Geest en Erik Viskil van de Vakgroep Taalbeheersing van de Universiteit van Amsterdam deelnemen.
- In Van Eemeren en Grootendorst 1989 wordt uiteengezet hoe een schrijfstrategie op basis van een pragma-dialectische analyse eruit ziet. Het centrale idee is dat transformaties die uitgevoerd moeten worden bij de analyse van argumentatie spiegelbeeldig kunnen worden toegepast bij het schrijven (presenteren) van betogen. Het onderzoek naar onduidelijke verbanden maakt onderdeel uit van het nader invullen van de presentatie-transformaties deeltje en additie.
- Het pragmatisch optimum is de uitspraak die 1. de redenering geldig maakt en 2. het meest informatief is van alle mogelijke aanvullingen en 3. behoort tot de gebondenheden van de schrijver. Het pragmatisch optimum geldt als het verzwegen argument van de argumentatie.

Erik Viskil

1. Inleiding

Wie iemand op een redelijke manier van zijn mening wil overtuigen, zal zijn betoog bij voorkeur zo formuleren dat de ander optimaal begrijpt wat hij wil zeggen. Wanneer een standpunt of de argumenten voor dat standpunt onvoldoende duidelijk zijn, is het voor de luisteraar of de lezer immers moeilijk het standpunt te beoordelen, laat staan te aanvaarden. Zonder begrijpelijke formuleringen is het oplossen van meningsverschillen onmogelijk. Eén van de middelen die iemand die een betoog schrijft ter beschikking staat om zijn formuleringen begrijpelijker te maken, is het *definieren van de onbekende of onduidelijke termen*. Maar definieren leidt niet automatisch tot volkomen begrip. Definities moeten zelf eveneens aan bepaalde begrijpelijkheideisen voldoen om hun verduidelijkende functie te kunnen vervullen. In de praktijk wordt lang niet altijd aan die eisen voldaan. In een nota van het Ministerie van CRM, waarin de betekenis van termen uit het kunstbeleid zijn vastgelegd, wordt bijvoorbeeld de volgende niet erg verhelderende definitie gegeven van 'gebruikswaarde'.

Het begrip 'gebruikswaarde' verwijst naar categorieën van mensen (CRM 1980).

Mijn artikel gaat over de begrijpelijkheid van definities. Ik zal een antwoord proberen te geven op de vraag hoe een schrijver duidelijk kan maken dat hij definieert, welk type definitie hij in welke gevallen kan gebruiken en hoe hij duidelijk kan maken dat van een bepaald type definitie sprake is. Ik zal eerst kort ingaan op de functie van definities in argumentatieve teksten. Daarna bespreek ik wat de karakteristieke kenmerken zijn van verschillende typen definities en laat ik zien hoe standaardparafrases als hulpmiddel kunnen worden gebruikt bij het formuleren van definities.

2. Definieren en argumenteren

Tussen definitieleer en argumentatieleer bestaat een nauwe relatie.¹ Van oudsher wordt definieren als een belangrijk hulpmiddel beschouwd bij zowel het interpreteren en evalueren als het formuleren van standpunten en argumenten. In de klassieke opvatting zijn definities middelen om kennis te verkrijgen van de betekenis van de termen die in een redenering worden gebruikt², ze spelen een rol bij het bepalen van de geldigheid van redeneringen. In moderne theorieën waarin van een dialogisch perspectief op argumentatie wordt uitgegaan, wordt definieren als een middel beschouwd voor het verhelderen van

Eemeren, F.H. van, en R. Grootendorst
1989 'Het schrijven van betogen. Naar een presentatie-strategie op basis van pragma-dialectische analyse'. In: D. Janssen en G. Verhoeven (red), *Taalbeheersing in Nederland. Een bundel artikelen aangeboden aan prof.dr. W. Drop*. Groningen. p.87-102.
Gerritsen, S., en A.F. Snock Henkemans
1990 'Verzwegen argumenten als probleem bij het schrijven van betogende teksten'. In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 12, 4, p. 299-308.